

СУСПІЛЬНІ НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Усебічне вивчення досвіду і наслідків приєднання України до Болонського процесу, критичний аналіз пост-Болонської ситуації у вітчизняній вищій освіті, здійснені силами причетних до глобалізаційних процесів науковців і викладачів на шпальтах загальнонаціональних і фахових ЗМІ, уже сьогодні підводять ризик під багаторічною дискусією і засвідчують: інтеграція в єдиний європейський освітній простір — це визначальна тенденція трансформації національної системи освіти, в основу якої покладено об'єктивні чинники поступу.

Європейська модернізація вищої освіти в Україні зумовлена, насамперед, цивілізаційними змінами: глобалізація економіки, інноваційний розвиток, інформатизація тощо. Світові тенденції в економіці, політиці, культурі свідчать про пріоритетність збереження і модернізації національного інтелектуального потенціалу, входження в західний інтелектуальний простір. Це завдання стає тим більше нагальним, якщо зважити, що інтелектуальний потенціал нашої нації, який значною мірою залежить від поглибленої системної взаємодії освіти, науки, інновацій, суттєво поступається розвиненим країнам. Так, за оцінками Світового банку, індекс економіки знань, розрахований із показників розвитку інноваційної системи, освіти, людських ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій, економічного режиму, державного управління, для України становить 5,5 [5]. Натомість для Швеції, Фінляндії, Ірландії, Великої Британії, Франції, Німеччини, Нідерландів, США, Японії перевищує 8,21 [6; 5, 6].

Не надто оптимістичне і те, що жоден з 166 українських університетів не потрапив у 2007 р. до 500 найкращих у світово-

му рейтингу, який визначає на основі опитування низки провідних незалежних громадських організацій Інститут вищої освіти Шанхайського університету Хіа Тон.

З огляду на це знову виникає потреба осучаснити освітню сферу.

Визначаючи формальні і сутнісні напрями трансформації освітньої системи, зауважимо, що Болонський процес, започаткований 19 червня 1999 р. 29 державами, уособлює стратегічний напрям розвитку з метою створення загальноєвропейського простору вищої освіти. Він побудований на усвідомленні і сприйнятті цивілізаційною спільнотою низки загальних принципів, а саме:

- трирівнева система вищої освіти;
- академічні перевідні кредити ECTS;
- європейський додаток до диплому;
- академічна мобільність викладачів і студентів;
- єдиний європейський дослідницький простір;
- контроль за якістю вищої освіти тощо.

До процесу приєдналися 47 країн європейського континенту, серед яких і Україна, яка оголосила про це 19 травня 2005 р. на

Конференції міністрів країн Європи (Берген, Норвегія). Розділяючи базові засади Болонської декларації, Україна, зокрема, зобов'язалася внести зміни в систему освіти, прилучитись до визначення пріоритетів у створенні єдиного європейського простору вищої освіти. Зважаючи на східну мудрість, яка стверджує, що дорога без цілі — найдовша, важливо зробити особливий акцент на тому, що Болонська система передбачає низку стратегічних завдань: високий інтелектуальний і духовний рівень особистості; масштабна підготовка висококваліфікованої робочої сили; розвиток людського капіталу; потужна конкурентоздатність; інноваційна модель економіки. Це закладе підвалини європейського рівня добробуту і соціального захисту.

Належить чітко розуміти відмінність між стратегічними завданнями входження в інтелектуальний простір Європи і напрямами освітньої політики задля модернізації вищої освіти, серед яких:

- участь у Болонському процесі;
- незалежне оцінювання випускників шкіл;
- неперервне навчання;
- розвиток дистанційної освіти;
- підвищення мобільності студентів і викладачів;
- участь студентів в організації навчального процесу;
- оптимізація мережі ВНЗ;
- інтеграція вищої освіти і наукових досліджень.

Провідні співробітники Національного інституту стратегічних досліджень провели в 2008 р. опитування керівників системи управління освітою і ВНЗ різних рівнів акредитації. Більшість їх не розуміє сутності Болонського процесу, зосереджується на поверхових, неефективних перетвореннях.

Відтак вважаємо за доречне нагадати учасникам масштабних заходів, спрямова-

них на активну участь України в Болонському процесі, що його запровадження має на меті розв'язання неафішованої проблеми «європейського парадоксу». Його сутність, на думку експертів, у тому, що лідерство Європи у виробництві інтелектуальних знань (освітніх послуг, наукових публікацій) не зумовлює домінуючої економічної позиції в сучасному глобалізованому світі. Як свідчать новітні соціогуманітарні дослідження, Європа не просто відстає в економічній конкуренції від США та Японії, її за багатьма параметрами наздоганяють нові індустріальні країни, зокрема «азійські тигри» і безпосередньо Китай. Саме для коригування цієї ситуації розроблено Лісабонську стратегію, до якої входить Болонський процес [5; 25].

Українська держава, визначивши з-поміж основних орієнтирів гуманітарного розвитку освітній простір Європи, здійснює конкретні кроки у приєднанні до Болонського процесу. Проте сучасна модернізація вищої школи передбачає не лише привнесення елементів європейської освітньої системи, а й усебічний об'єктивний аналіз її позитивних і негативних тенденцій.

Тут не уникнути творчого використання інформаційного, світоглядного й особливо методологічного потенціалу суспільних наук, які також потрібно розглядати як повноцінний суб'єкт Болонського процесу. Із сумом констатуємо, що значні можливості, закладені в гносеологічній природі і функціях соціогуманітарних наук в освітніх модернізаційних процесах, так і не реалізовано. Це значною мірою пояснюється формальним, інерційним підходом щодо визначення місця і ролі суспільних наук у навчальному і науково-дослідницькому аспекті вищої школи, а також догматичним ставленням до основоположних ідей і принципів Болонського процесу. Яскравим прикладом такого підходу стало переведення за ініціативою Міністерства осві-

ти та науки в 2009/10 навчальному році політології, соціології, права, економічної теорії з обов'язкових до вибіркових дисциплін. На думку экс-міністра освіти і науки України І. Вакарчука, це мало полегшити перехід до Болонської системи і забезпечити «вільну траєкторію студента» — одну з головних ознак європейських університетів [7; 31].

Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.08.2010 не вніс суттєвих змін до наказу від 09.07.2009 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента». Він лише встановив перелік вибіркових навчальних курсів гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів і надав вищим навчальним закладам право змінити зазначений перелік з урахуванням особливостей напрямів підготовки (спеціальностей). На жаль, Міністерство освіти і науки не досить ефективно виконує функції загальнонаціонального координатора наукових і навчально-методичних розробок у гуманітарній освіті [4].

Правда, входження України до єдиного європейського освітнього співтовариства актуалізувало запровадження нових форм освіти, обліку й оцінення знань. Однак, відповідно до Болонської процедури, вибіркові дисципліни в Європі вводять лише на останніх курсах, тоді як у нас — з першого року навчання, тобто коли студент ще не може свідомо визначити, який предмет йому обов'язково потрібний. З огляду на в цілому низькі знання абітурієнтів, стверджуємо, що право вибору гуманітарних предметів надають молодій людині, котра погано орієнтується в системі знань. А в середовищі студентів нерідко побутує думка про марність, недоречність гуманітарних знань, неможливість узгодити їх з майбутньою професією. Юнацтво не усвідомлює орієнтирного, світоглядного характеру таких дисциплін в умовах поліваріантнос-

ті поглядів, невизначеності самого життя. І тут варто нагадати про основну місію вищої школи, яка формує не лише фахову інтелектуальну еліту, а й соціально-відповідальну інтелектуальну еліту. Тому проблеми професійної та політичної культури, соціального й духовно-морального розвитку розкриття творчого потенціалу студентів мають стати основоположними в їх професійній підготовці і вихованні [7; 32].

Посилена увага до методологічного потенціалу суспільних наук зумовлена і тим, що саме авторитетні представники науково зорієнтованого гуманітарного знання мають ретельно і неупереджено вивчати стан, проблеми, тенденції входження України у вільний інтелектуальний простір Європи.

З-поміж важливих кроків, зроблених за п'ять років у системі освіти, створення ґрунтовної нормативної бази для впровадження додатку до диплома європейського зразка, підготовка проекту закону про вищу освіту з урахуванням стандартів і рекомендацій Болонського процесу. Серед помилок — ухиляння від послідовного, виваженого а також диференційованого впровадження кредитно-модульної системи з урахуванням специфіки вищих навчальних закладів. Це, зокрема, викликало цілком справедливую негативну реакцію з боку викладачів і студентів культурно-мистецьких і художніх закладів, де така система *a priori* не діє.

Експерти вказують і на слабкий зв'язок освіти і науки, недосконалу мережу ВНЗ тощо.

Для доступу до якісної вищої освіти доцільно скорегувати незалежне оцінювання випускників середніх шкіл, яке недавно стало важливим напрямом руху в освітній простір Європи. У цьому питанні вища школа демонструє прагнення розв'язати нагальні трансформаційні завдання неадекватними і застарілим методами.

Сьогодні результати незалежного зовнішнього тестування випускників загальноосвітніх навчальних закладів інтерпретують як показник якості освіти. З цим важко погодитися, адже якість освіти — це багатогранна категорія, що має складну структуру і потребує комплексного системного вивчення. Тестування в разі зміни ідеологічних підходів на нього можна розглядати як елемент, складник загального оцінення якості освіти. Сучасні тести в основному зорієнтовані на перевірку обсягу знань, обізнаності у фактологічному матеріалі, а не на навичок мислення, аналізу тощо.

На думку фахівців, неорганізоване масове застосування цих результатів свідчить про підміну вузлових понять. Замість високих за змістом категорій «вступ на навчання», «навчально-виховний процес», «навчальна діяльність» впроваджено нерівнозначні за смисловим навантаженням, а саме: «набір», «проведення навчальних занять», «відвідування навчальних занять». Ідеться не лише про термінологічні недоречності, але й про поступову втрату базових професійних уявлень, про викривлення сутності і пріоритетів вищої школи [5; 136].

Якість освіти виступає органічним поєднанням внутрішньої і зовнішньої якості системи освіти. У вищих навчальних закладах важливими компонентами внутрішньої стають, наприклад, якість освітніх процесів і технологій, змісту програм, професійної підготовки і кваліфікації науково-педагогічних кадрів, навчально-методичного, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення. Зовнішня асоціюється з підготованістю випускників — майбутніх фахівців, які будуть реалізувати завдання, що їх висуває суспільство.

На думку міністра освіти і науки України Д. Табачника, висловлену на засіданні круглого столу з упровадження Болонського процесу (Національна академія педаго-

гічних наук, червень 2010 р.), студентський контингент слід формувати на конкурсній основі з урахуванням балів атестата і результатів тестів через вступні випробування. Міністр зазначив, що на розгляд Конгресу США внесено законопроект про скасування тестування як такого, що отупляє націю. Тому варто облишити сліпе копіювання закордонного досвіду на користь творчого осмислення його наслідків для України [8].

Виступи учасників згаданого круглого столу засвідчили, що Україна — не єдина європейська держава, які відчула проблеми з Болонським процесом. Так, проректор Віденського університету Артур Меттінгер, аналізуючи освітню систему Австрії, указав на необхідність нових форм дидактики, змін у навчальному процесі [8].

На думку експертів, неправильно зорієнтували і такий важливий захід освітньої політики, як участь студентів в організації навчання. Цей пункт нерідко сприймають як зменшення ролі викладача на користь самостійної роботи. Професорсько-викладацька корпорація негативно сприймає такий підхід, оскільки добірний склад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, їх ефективна робота повинні бути одним із пріоритетів освітньої політики. Проте Україна рухається в протилежному напрямі, якісні параметри викладацького корпусу дедалі знижуються. На перший погляд це дивно й алогічно, утім неправильне розуміння зазначеного пункту певною мірою виправдовує негативний тренд. Узагальнюючи виважені, конструктивні підходи науковців, слід підкреслити, що розширення участі студентів в організації навчального процесу насправді має за мету підвищити їх роль у формуванні попиту на освітні послуги, розширити організаційні можливості задоволення цього попиту, як у навчальній установі, так і в освітньому просторі України і Євро-

пи. Розширення самостійної роботи, накопичення кредитів за предмети, які можна студіювати в різних університетах і впродовж різних періодів, збільшення вибіркового дисциплін тощо переслідує саме цю мету. Проте це не означає, що студент стає суб'єктом пропозиції освітніх послуг, як інколи доводиться чути. Пропозицію формує викладацький корпус.

У час глобальних викликів і суспільних криз, на наш погляд, неминуче надання інтелектуальному процесові переваги в трансформаціях системи вищої освіти. Першорядні тут інноваційність в інтеграції вищої освіти і досліджень, підвищення ролі суспільних наук у модернізації України. Незважаючи на складну ситуацію з соціогуманітаристикою, вона вже зараз повинна активніше працювати над створенням ринку інтелектуальних продуктів, конкурентоспроможних на міжнародному науковому ринку [3; 66].

Слід ураховувати і те, що для «Болонського» реформування вищої освіти варто прищеплювати, зокрема студентам, прогресивну політичну, економічну, правову, моральну культуру. Ця місія якраз для суспільних наук. Згадаймо, Наполеон, прихильник державної «культурифікаційної» діяльності, ніколи не розлучався з книгами відомих філософів і стверджував: «Єдина партія, якій я довіряю, — це партія філософів» [2; 26].

До того ж суспільні науки ефективні в оціненні і ґрунтовному аналізі впровадження Болонського процесу за відповідними критеріями в контексті міжнародних порівнянь. Європа запровадила інтегральні групи індикаторів (усього 87 показників). Серед них: 1) дослідження і розробки, інвестиції у знання (9 індикаторів); 2) людські ресурси в науці і технологіях (12); 3) інноваційна політика; 4) інформаційно-комунікаційні технології (15); 5) інтернаціоналізація науки і технологій (7) [6; 26].

Без такого оцінення з метою коригування й оптимізації освітньої політики наша «Болонська участь» буде номінальною і позбавленою вагомих модернізаційних перспектив. Цінним суб'єктом Болонського процесу слід уважати і Міністерство освіти і науки. Для забезпечення своєї місії щодо європейських реформ воно потребує зовсім іншого статусу — Міністерства освітньої та наукової політики. Його головне завдання полягатиме в розробленні стратегій розвитку системи вищої освіти в цілому, передачі ініціативи і відповідальності за свою долю педагогічним колективам і ректорам вищих навчальних закладів [5; 131].

Ніякі стандарти, типові навчальні плани і програми не повинні обмежувати структуру і зміст освіти, форми і методи навчальної та дослідницької роботи у вищому навчальному закладі. Тут ідеться про законодавчі гарантії. Освітні стандарти можуть визначати лише рівні кваліфікації, але не зміст навчання і носити рекомендаційний характер.

Одним зі стратегічних завдань Міністерства освіти і науки України постало відродження попиту на науку, зокрема соціогуманітарну. Цілком закономірно, що управлінці і науковці всебічно обговорювали це на засіданні Наукової ради МОН у жовтні 2010 р. Президент України В. Янукович у посланні до народу визначив пріоритети гуманітарної політики і конкретизував завдання для Міністерства освіти і науки України. По-перше, це концентрація зусиль на підтримці якщо не всіх, то хоча б кількох провідних університетів, реалізація програм, які забезпечать їх входження в коло визнаних у світі ВНЗ. По-друге, поєднання освіти, досліджень, інновацій через розширення дослідного сектору у вищих навчальних закладах. На цьому буде ґрунтуватись діяльність міністерства. Заходи, розроблені МОН для поступального розвитку науки,

її конкурентоспроможності в європейському інтелектуальному просторі, передбачають, зокрема, оптимізацію тематики проєктів у фундаментальних і прикладних дослідженнях, збільшення їхнього державного фінансування, перегляду процесу експертизи досліджень [1].

Отже, глибокий, виважений, творчий, системний підхід до сутності, ідеології, принципів, напрямів Болонського процесу, конструктивно-критичне оцінення стану, проблеми, перспектив його впровадження в Україні буде одним із визначальних чинників і передумов входження у вільний інтелектуальний європейський простір.

1. Відродити попит на науку // Освіта України. — 2010. — 22 жовтня.
2. Костенко О. Про підвищення ролі суспільних наук у модернізації України // Віче. — 2010. — № 13. — С. 25–27.
3. Павко А. Пріоритети гуманітарної освіти та науки // Віче. — 2005. — № 1. — С. 63–66.
4. Павко А. Курс політичної історії України у ВНЗ — вимога часу // Урядовий кур'єр. — 2008. — 28 березня.
5. Приходько В.В. Інноваційна реформа вищої освіти в Україні. Монографія. — Дніпропетровськ: Пороги, 2010. — 456 с.
6. Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти. Зб. наук.-експерт. мат. / За ред. Грицяк Н.В. — К.: НІСД, 2009. — 128 с.
7. Сіленко А., Кормич А. Політологія та соціологія в освітньому процесі України. Болонський процес чи відступ від демократії? // Віче. — 2010. — № 13. — С. 31–32.
8. Україна — п'ять років у Болонському процесі // Освіта України. — 2010. — 15 червня.

А. Павко

СУСПІЛЬНІ НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Резюме

У статті висвітлено місце і роль суспільних наук в аналізі позитивних і негативних тенденцій модернізації вітчизняної освіти в контексті європейських вимог. Автор аналізує особливості впровадження Болонської декларації в Україні, указує на основні проблеми на цьому шляху. Наголошено на необхідності змістити акценти в діяльності Міністерства освіти в плані гарантування кожному ВНЗ права на самостійне визначення структури і змісту освіти, форми і методів навчальної та дослідницької роботи, залишивши за урядовою структурою право розробляти і визначати стратегію системи вищої освіти в цілому.

Ключові слова: методологічна функція, гуманітаристика, Болонський процес.

А. Павко

SOCIAL SCIENCES IN CONTEXT OF EUROPEAN MODERNIZATION OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION

Abstract

The paper describes the place and role of social sciences in analyzing the positive and negative tendencies at national educational system modernization according to the European instances. The author views the peculiarities of Bologna declaration introducing in Ukraine, points the major problems on that way. The author claims it's necessary for Education ministry to change accents in guarantying to each college the right for independent choice of education structure and essence, of teaching and researching forms and methods, while the government institution has a right to elaborate and define the general strategy of higher education system.

Keywords: methodology function, humanities, Bologna process.